

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Kant de verhouding van het subject tot de Wet conceptualiseert, loopt hij volgens Žižek vooruit op Lacans theorie over de wederzijdse implicatie van het menselijke verlangen en de Wet, de ontologische grondslag van Žižeks oorspronkelijke visie op ideologie.

Het subject zit in de taal gevangen. Maar die gevangenis is oneindig groot, en ze is juist zo groot, omdat de toegang tot de realiteit zelf definitief is afgesloten. De taal ‹ontwortelt› als het ware het subject. Door de taal is het subject onreducerbaar tot welke instantie dan ook. In die zin is de taal zijn vrijheid.

Betekent het dat vrijheid voor Žižek een louter ideologisch begrip is dat moet verhullen dat we helemaal niet vrij zijn? Geenszins. Er is volgens Vande Veire in de hedendaagse filosofie misschien geen denker die Kants idee van de vrijheid zo ernstig neemt als Žižek. Net hiermee lijkt hij de basis te leggen voor zijn vernieuwende kijk op ideologie, volgens de auteur wellicht de voorname reden waarom hij een wereldvermaard filosoof is geworden.

Hij toont ons hoe Žižek zijn filosofie van de vrijheid in dialoog met Kant uitdiept en tot de uitdagende, kantiaans gezien, behoorlijk onorthodoxe stelling komt dat de vrijheid intrinsiek verbonden is met het kwaad. Vervolgens bekijken we hoe Žižek vanuit die stelling Kants visie op de oorsprong van de wettelijke orde en diens dubbelzinnige verhouding tot de revolutie in een nieuw daglicht stelt. Ten slotte schetst hij hoe Žižek het kwaad een plaats geeft in de constitutie van het subject. Hoe Žižek vervolgens de politieke daad concreter invult (Žižeks marxisme) behoort niet tot het opzet van deze studie.

De flitsende en hyperkinetische stijl waarmee cultuurcriticus en politiek commentator Žižek zich uitlaat over ongelooflijk veel en erg uiteenlopende onderwerpen op lezingen, in zijn boeken en in de pers moge niet maskeren dat hij in wezen een erg serieuze denker is met een heel gedegen filosofische basis. Vande Veires boek legt wat mij

betreft getuigenis af van een geslaagde poging om een zekere systematiek in het oeuvre van Žižek te ontwaren.

Telkens weer nieuw

Bespreking van

Meg Harris Williams (red.) (2015). *Teaching Bion — Modes and approaches*. Londen: Karnac. ISBN 978 1 78220 119 9, 235 pp., £ 23,99

LUDI VAN BOUWEL

Het doel van de bundel *Teaching Bion* is de ervaringen in beeld te brengen van verschillende auteurs die gedurende ettelijke jaren Bions ideeën hebben onderwezen in seminars, voordrachten en supervisies. Meg Harris Williams bracht zeventien andere auteurs samen uit Groot-Brittannië (5), Noord-Amerika (5), Brazilië (1), Argentinië (2), Italië (2), Oostenrijk (1) en Oekraïne (1). Zij schreven elk een eigen hoofdstuk waarin zij de evolutie van hun eigen methodiek voor het onderwijzen van studenten beschrijven. Stijl, culturele context, de persoonlijke bias en interesses van elke auteur spelen een doorslaggevende rol in het creëren van een levendige en authentieke opleidings situatie. Bion zelf had niet het verlangen zijn gedachten te planten in de hoofden van anderen, maar hoopte daarentegen dat hij ieders eigen proces van zelfkennis of eerder nog van ‹becoming› kon faciliteren. Zijn Brasilia- en Sao Paolo-seminars, dit jaar nog besproken in dit tijdschrift door Marc Hebbrecht en Christine Franckx, zijn een mooi voorbeeld van hoe Bion als supervisor functioneerde en vormen voor elke onderwijzer een goede introductie voor het opleidingswerk. Een opleider mag geen barrière vormen tussen student en auteur, maar moet in Bions termen een ‹intercessor› of ‹vroedvrouw› zijn, zoals Socrates het formuleerde. Het boek van Meg Harris Williams is

een boeiende kennismaking met de zeer diverse manieren van onderwijzen van Bions ideeën. Naar mijn mening zijn alle auteurs erin geslaagd trouw te blijven aan Bion.

Als lezer voelt men zich het sterkst aangesproken door meest vernieuwende en verrassende auteurs. Zij leveren een bijdrage om het onderscheid te maken tussen ›phantoms› en ›real thoughts›, tussen intelligentie en wijsheid. Voor mij vormden de bijdragen van Michael Eigen uit New York, *Tiger stripes and student voices*, en die van Lee Rather uit San Francisco, *Building a Bion container*, de meest inspirerende. Deze laatste auteur behoorde tot de kring van James Grotstein in Californië en beschrijft in hoofdstuk V hoe hij in zijn seminars en workshops zowel zijn studenten als hemzelf de kans gaf meer en meer psychisch te groeien. Psychische groei is een proces van een continue transformatie van O in steeds toenemende niveaus van abstractie, terwijl men ondertussen een diep emotioneel contact bewaart — in het besef van de tragische menselijke realiteit dat we gedoemd zijn de waarheid te zoeken met een inadequate uitrusting. Bion benadrukte immers dat psychoanalytische theorieën eerder beschouwd moeten worden als bruikbare modellen dan als wetenschappelijke waarheden. Lee Rather geeft in zijn hoofdstuk terecht aan dat elke opleider de O van Bion benadert op zijn eigen manier en persoonlijke, subjectieve punten zal benadrukken. Voor Rather zijn dit vier punten. [1] Bion is uniek als theoreticus: de analyticus is niet enkel bezig met de evolutie van mentale groei van de analysant, maar ook met thema's van de eigen mentale groei, mits we de O van het klinische proces trachten te grijpen en modellen trachten te genereren van wat er gebeurt. [2] Bion en een kritisch pluralisme: hiermee bedoelt hij dat ons begrip van de menselijke psyche onvermijdelijk beperkt is en geen enkele theorie kan omvatten. Daarom is het bestaan van competitieve theoretische oriëntaties van grote waarde. [3] Psychoanalyse als een sonde:

psychoanalyse is steeds in evolutie; psychoanalyse is een onderzoeksproces en niet een geheel van kennis waarover we zeker zijn. ›Psychoanalysis cannot contain the mental domain because it is not a container but a «probe»› (Bion 1970, p. 73). [4] De existentiële kant van Bion: Bion ziet de analytische setting als een existentieel domein waarin de patiënt toenemend in staat is te lijden onder de ultieme kwellingen van de realiteit O, namelijk betekenisloosheid, eenzaamheid, kwetsbaarheid en de dood. Volgens Lee Rather is het onderwijzen van Bion zo een transformatieve ervaring waarbij de seminars en workshops een kostbare en poëtische rêverie genereren voor de opleider die op die manier telkens nieuwe zienswijzen op Bions werk ontdekt. Ook hoofdstuk VIII, geschreven door Michael Eigen, verdient naar mijn mening bijzondere aandacht. Hij vertelt over de eerste ontmoetingen met Bion, zowel via boeken als in persoon, en hoe hij groeide van K-Bion naar F-Bion na het lezen van *Attention and interpretation*. Hij licht de invloed toe van Bion op zijn eigen leven en op zijn geschriften. Eigen leidt al bijna veertig jaar een privéseminar rond Bion dat om de veertien dagen plaatsvindt. Veel van Eigens ideeën in zijn publicaties vinden hun oorsprong in deze seminars, waarover hij zegt: ›Wanneer ik Bion onderwijs, onderwijst Bion mij› (Eigen, p. 78). Het werk in het seminar wordt gezien als *dream work*, net zoals het neerschrijven van de sessies voor Bion ervaren werd als *dream work*. Eigen eindigt zijn hoofdstuk met de gedachte dat men opgetild kan worden door zich te begeven naar de meest duistere en onbekende plaatsen. De mogelijkheid in emotionele duisternis te vertoeven en geduld, uithoudingsvermogen, zorg en liefde te vinden (zelfs in frustratie, haat, ongeduld en hopeloosheid) stimuleert de groei van een nieuwe capaciteit door creatief wachten en intuïtief voelen waarbij men de psyche laat spreken of knorren, laat huilen of rusten in vrede. ›Hidden ecstasy runs through psychic life,

as does catastrophic destructiveness' (Eigen, p. 90).

Alle andere hoofdstukken zijn eveneens boeiend, zeker voor diegenen die aan een jongere generatie analytici en niet-analytici het bijzondere gedachtegoed van Bion willen doorgeven. Het is hoopvol via het boek te vernemen dat de ideeën van Bion (naast de voor de hand liggende landen van West-Europa, Noord- en Zuid-Amerika) ook op vele andere plaatsen in de wereld onderwezen worden, zoals in Rusland (door Robert Harris), Oekraïne (door Igor Romanov), China (door Lee Rather) en Zuid Afrika (door Dawn Farber). In de bijdrage van Meg Harris Williams, de redacteur van het boek, lezen we bovendien dat zij in 1983 betrokken was bij het project een film te maken over Bions *Memoire of the future*, met scènes uit *The long weekend*. Dit idee ontstond in de creatieve geest van een jonge psychoanalyticus uit Bombay, Udayan Patel, en zijn vriend Kumar Shahani, een briljante art-filmregisseur. In 1979 had Bion zijn akkoord gegeven voor een interview met hem in India, maar overleed kort ervoor. Meg Harris Williams werd gevraagd het script van de film samen met Kumar Shahani te schrijven. Het grote enthousiasme van vele psychoanalytici zowel in India, als in het Verenigd Koninkrijk en ook in Noord-Amerika, stuitte op financiële problemen en de film kon niet worden afgewerkt. Nu de interesse in *A memoir of the future* opnieuw groeit, hoopt men dat er voldoende fondsen gevonden kunnen worden om dit project tot een goed einde te brengen. Voor de ongedulden is het wellicht handig te weten dat Michael Eigen, een van de eerste sponsors, de onvoltooide film op YouTube heeft geplaatst. De film had oorspronkelijk ook een opleidingsdoel en zou een bijkomende esthetische ervaring kunnen leveren. Meltzer benadrukte immers hoe Bion (meer naar het einde toe en vooral dan in zijn boek *A memoir of the future*) een esthetische oriëntatie binnenbracht in zijn gedachten. De film zou dan ook een mooie aanvulling zijn voor dit inspirerende opleidingsboek,

maar ook anderen uitnodigen te blijven denken en psychisch te groeien.

De <derde> in de partnerrelatie

Bespreking van

Giulio Cesare Zavattini, Barbara Bianchini, Marina Capello, Maria Adelaide Lupinacci, Fabio Monguzzi & Lidia Vitalini (2015).

Talking with couples — Psychoanalytic psychotherapy of the couple relationship.

Londen: Karnac Books. ISBN 978 1 78220 117 5, 117 pp., £ 23,99

HANSA VAN RAMSHORST

De zeven Italiaanse auteurs van *Talking with couples* maken deel uit van een groep psychoanalytisch psychotherapeuten die de ontwikkelingen in individuele, partnerrelatie- en systeemtherapie bestudeert.

Onder leiding van Giulio Zavattini, professor aan de Sapienza Universiteit van Rome, psychoanalyticus en systeemtherapeut, heeft deze groep een studieuomgeving gecreëerd om klinische ervaringen en theoretische kennis internationaal uit te wisselen. Vanuit hun psychoanalytische achtergrond willen zij ontwikkelingen in de psychodynamische systeemtherapie stimuleren.

Het boek is opgebouwd uit vijf delen en beschrijft de geschiedenis en ontwikkelingen in de systeemtherapie en in het bijzonder die van de psychoanalytische partnerrelatietherapie. Als gevolg van de bijdrage door meerdere auteurs is enige overlap tussen de hoofdstukken helaas onvermijdelijk. Een belangrijk punt is dat de focus van de klassieke psychoanalytische benadering, interpretaties en reconstructies uit het verleden, wordt verlaten en vervangen door een benadering waarin wat er zich in het hier en nu tussen de partners afspeelt centraal staat. Uitgangspunt hierbij is de com-